

ΕΦΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ και ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΚΟΥ

**Στο εργαστήρι του δραματουργού: *Ακυβέρνητες Πολιτείες* του Στρατή Τσίρκα
1ο μέρος: *Η Λέσχη* (Εθνικό Θέατρο – Θέατρο Τέχνης, 2017)¹**

Η περιπέτεια της μεταφοράς για πρώτη φορά στη σκηνή της Τριλογίας του Στρατή Τσίρκα *Ακυβέρνητες Πολιτείες* (1961-1965) ξεκίνησε το 2016, όταν η σκηνοθέτης Έφη Θεοδώρου πρότεινε στον διευθυντή του Εθνικού Θεάτρου Στάθη Λιβαθινό την παράσταση της *Λέσχης*, του πρώτου τόμου του εμβληματικού αυτού έργου της μεταπολεμικής νεοελληνικής πεζογραφίας. Η πρόταση έγινε δεκτή και σύντομα το εγχείρημα έλαβε ευρύτερες διαστάσεις, καθώς αποφασίστηκε να παρασταθεί ολόκληρη η Τριλογία, κάθε τόμος από διαφορετικό σκηνοθέτη, αλλά με μια σταθερή ομάδα ηθοποιών. Πρόκειται για ένα διετές εγχείρημα, κατά το οποίο η πρώτη κρατική σκηνή συνέπραξε για πρώτη φορά στην ιστορία της με το Θέατρο Τέχνης, το οποίο επιπλέον αποφασίστηκε να φιλοξενήσει την Τριλογία στις δύο σκηνές του.

Η σκηνοθέτης του πρώτου τόμου Έφη Θεοδώρου υπογράφει συστηματικά τη δραματουργία στις παραστάσεις της, καθώς αντιλαμβάνεται τη δραματουργία ως κομμάτι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη σκηνοθετική οπτική. Η Θεοδώρου έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τη θεατρική μεταφορά λογοτεχνικών κειμένων, καθώς κατά το παρελθόν έχει υπογράψει τη δραματουργική επεξεργασία και άλλων πεζογραφημάτων που σκηνοθέτησε (λ.χ. Γιώργου Σεφέρη, *Έξι νύχτες στην Ακρόπολη*, Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, 2004, Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, *Το αηδόνι και ο αυτοκράτορας*, Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, 2004-2005, Βασίλη Βασιλικού, *Ζ*, Εθνικό Θέατρο, 2012-13, Μαρίας Ιορδανίδου, *Λωξάντρα*, Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου, 2015), ενώ έχει υπογράψει και δύο δραματουργικές συνθέσεις βασισμένες στο έργο του Ντοστογιέφσκι (*Ούτε έγκλημα, ούτε τιμωρία*, Θέατρο Αμόρε, 1999), και του Ρεμπώ (*Rainbow*, Εθνικό Θέατρο, 2008). Η *Λέσχη* αποτελεί αγαπημένο της ανάγνωσμα, με το οποίο είχε ασχοληθεί ξανά στα 2009, στο πλαίσιο του μαθήματος δραματουργίας του Σάββα Κυριακίδη στη Δραματική Σχολή του Εθνικού Θεάτρου. Είχαν δουλέψει μαζί πάνω στη δραματουργία, και εκείνη ανέλαβε

¹ Για τη σύνταξη μέρους του παρόντος χρησιμοποιήθηκαν αποσπάσματα από το Δελτίο Τύπου της παράστασης [<http://www.theatro-technis.gr/akivernites-polities-tou-strati-tsirka-1o-meros-leschi/>] καθώς και από το άρθρο: Στέλλα Χαραμή, «Οι σκηνοθέτες του θεατρικού πρότζεκτ *Ακυβέρνητες πολιτείες* μιλούν στο *Documento*», *Documento*, 20.03.2017 [<https://www.documentonews.gr/article/oi-skhnouthetes-toy-theatrikoy-protzekt-akybernhtes-politeies-miloy-n-sto-documento>].

το κομμάτι της υποκριτικής για μια παράσταση ανοιχτή για το κοινό, που δόθηκε στο τέλος της χρονιάς με τριτοετείς σπουδαστές.

Για το καινούριο ανέβασμα η σκηνοθέτης κάλεσε εξωτερικό συνεργάτη για τη δραματουργική επεξεργασία, τη θεατρολόγο και δραματουργό Παναγιώτα Κωνσταντινάκου. Δεν ήταν η πρώτη φορά που η συνεργάτης δραματουργός υπέγραφε τη δραματουργία παραστάσεων που βασίζονται σε λογοτεχνικά κείμενα (Ναπολέοντα Λαπαθιώτη, *Κάπου περνούσε μια φωνή*, σκηνοθεσία Ηλία Βογιατζηδάκη, Bios, 2013-2014, *Χταποδάκια και άλλα διηγήματα*, με κείμενα των Μ. Καραγάτση, Κώστα Ταχτσή, Μάριου Χάκκα, Δημήτρη Χατζή, Ντίνου Χριστιανόπουλου, σκηνοθεσία Ηλία Βογιατζηδάκη, Μυρτώς Πανάγου, Νατάσας Παπανδρέου, Bios, 2012-2013, *Μονάδα μέτρησης πόνου*, με κείμενα των Μιχαήλ Μητσάκη και Ιωάννη Κονδυλάκη, σκηνοθεσία Μυρτώς Πανάγου, Πλατφόρμα νέων δημιουργών, Εθνικό Θέατρο, 2015 & Bios, 2016). Με τις *Ακυβέρνητες Πολιτείες* έχει μια ιδιαίτερη εξοικείωση από τα μαθητικά και φοιτητικά χρόνια της, καθώς υπήρξε συστηματική αναγνώστριά τόσο του λογοτεχνικού έργου, όσο και των κριτικών και θεωρητικών κειμένων που έχουν γραφτεί για την Τριλογία. Η επιλογή νέου συνεργάτη για τη διασκευή της Λέσχης το 2017 υπαγορεύτηκε και από το γεγονός ότι η σκηνοθέτης προσανατολιζόταν σε μια νέα σύλληψη για την παράσταση και για την ανάγνωση του έργου.

Κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της παράστασης της Λέσχης, η δραματουργική ομάδα συγκέντρωσε ικανό θεωρητικό υλικό από την ολοένα και εμπλουτιζόμενη σχετική βιβλιογραφία: φιλολογικές και ιστορικές μελέτες για το έργο και το πρόσωπο του Τσίρκα, αλλά και πρωτογενείς πηγές για τον βίο και την πολιτεία του συγγραφέα και τις συνθήκες συγγραφής και πρόσληψης της Τριλογίας. Ακολούθησε εκτεταμένη και προσεκτική μελέτη του υλικού, προκειμένου να εντοπιστούν τα καίρια ζητήματα που διατρέχουν τη Λέσχη, τη δημιουργία της και την εποχή της, αλλά και να ανιχνευθούν σημεία σύγκλισης με το σήμερα. Η σκηνοθέτης-δραματουργός πραγματοποίησε ακόμη συζητήσεις με τους φιλόλογους και μελετητές του έργου του Τσίρκα Χρύσα Προκοπάκη και Γιάννη Παπαθεοδώρου, οι οποίοι είχαν οριστεί σύμβουλοι του όλου εγχειρήματος. Μέρος του συγκεντρωμένου υλικού, που κρίθηκε ιδιαιτέρως διαφωτιστικό, προωθήθηκε στα μέλη του θιάσου πριν την έναρξη των προβών, προς ενημέρωση και συζήτηση.²

Κατά την επεξεργασία του θεωρητικού υλικού αναδείχθηκαν σημαντικά ζητήματα αισθητικής και ιδεολογικής τάξης που διατρέχουν το έργο και καθόρισαν εν

² Από το υλικό της έρευνας αντλήθηκε και η ύλη του προγράμματος της παράστασης, αν και το κειμενικό υλικό που τελικά συμπεριλήφθηκε ήταν, για λόγους οικονομίας χώρου, σημαντικά περιορισμένο (Επιλογή ύλης προγράμματος: Παναγιώτα Κωνσταντινάκου και Έφη Θεοδώρου).

τέλει τη σκηνοθετική και δραματουργική σύλληψη της παράστασης. Συμφωνήθηκε, όπως είχε προτείνει, άλλωστε, η Χρύσα Προκοπάκη, πως οι *Ακυβέρνητες Πολιτείες* στο σύνολό τους αποτελούν μια «πολιτισμική κιβωτό», που φέρνει κοντά χώρους, πρόσωπα, ιστορίες, μύθους, αλλά και μνήμες και αξίες του ελληνισμού της διασποράς, έτσι όπως διασταυρώνεται με τον ευρωπαϊκό και μεσανατολικό περίγυρο. Επιπλέον, στις σελίδες της Τριλογίας εντοπίστηκαν να ζωντανεύουν θραύσματα της ιστορίας της αριστεράς στην Ελλάδα, έτσι όπως συμπλέκονται με το διεθνές γίγνεσθαι. Αριστεροί παράνομοι αντιφασίστες μαχητές, πολιτικοί και διπλωμάτες του επίσημου μηχανισμού εξουσίας των συμμαχικών δυνάμεων, αλλά και ντόπιοι, άνθρωποι του λαού, ένα μωσαϊκό φυλών και πολιτισμών, καθένas με τους δικούς του καημούς, πάθη και πιστεύω τριγυρνούν στα σοκάκια των ακυβέρνητων αυτών πολιτειών τα κρίσιμα χρόνια του πολέμου. Πρόκειται, όμως, για πραγματικά ακυβέρνητες πολιτείες ή για πολιτείες που κυβερνώνται από μια σειρά από κρυφούς, αλλά ισχυρότατους, εξουσιαστικούς μηχανισμούς; Ειδικά στη *Λέσχη*, πολιτική και έρωτας, πόλεμος και διανόηση συμπλέκονται, αλλά πάνω από όλα κυριαρχεί το θέμα της μοναξιάς, καθώς όλα τα πρόσωπα της επικής αυτής τοιχογραφίας ζουν «μόνοι και ξεκομμένοι, στο περιθώριο του κόσμου, του έθνους τους», ο καθένas τους «τυλιγμένος μέσα σ' ένα κύλινδρο μοναξιάς».

Ωστόσο, ήταν σαφές πως δεν επρόκειτο για χρονικό, αλλά για ένα έργο φαντασίας, εξαιρετικά σύνθετο και τολμηρό, τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τη μορφή. Στη *Λέσχη* τουλάχιστον τρεις αφηγηματικές φωνές εναλλάσσονται ρυθμικά και εκφράζουν όλες τις αντιφατικές πλευρές της πραγματικότητας –και όχι μόνον. Οι φωνές πολλαπλασιάζονται, καθώς οι ήρωες –ένα φρικτά κομματιασμένο «μπακλαβωτό», άνθρωποι από διαφορετικά έθνη, γένη, φύλα, φυλές και θρησκευματα που συνωστίζονται στην Ιερουσαλήμ, αναζητώντας καταφύγιο κάτω από την απειλή των χιτλερικών στρατευμάτων που ολοένα πλησιάζουν– παρουσιάζουν καθένas από τη δική του σκοπιά τα γεγονότα, προωθώντας παράλληλα τη δράση. Έτσι, τα ιστορικά γεγονότα παρουσιάζονται πολυφωνικά, πολυδιάστατα και ενσωματωμένα στις ζωές των ηρώων, καθώς ο πόλεμος διαδραματίζεται στο πίσω πλάνο και μόνο οι απηχήσεις του καταγράφονται στους ψυχισμούς τους και τους κραδασμούς των σχέσεων. Με τον τρόπο αυτό οι *Ακυβέρνητες Πολιτείες* συντονίζονται –έστω και καθυστερημένα– με τη μεγάλη παράδοση του ευρωπαϊκού μυθιστορήματος.

Αυτή η πολυδιάσπαση φωνών, καταβολών, γλωσσών, συνειδήσεων, εμπειριών, απόψεων και ιδεών θεωρήθηκε πως είναι ιδρυτική για τη *Λέσχη*: αυτή συνιστά τη γοητεία της, αλλά και τη δυσκολία της δραματουργίας και της σκηνικής πραγμάτωσής της. Καθώς οι φωνές εναλλάσσονται, για να αφηγηθούν ένα γεγονός, να το σχολιάσουν,

να το βάλουν στον μύλο των ιδεών ή να προκαλέσουν δραματικές συγκρούσεις γύρω από αυτό, πραγματικότητα και φαντασίωση, νατουραλισμός και λυρισμός, επικό στοιχείο και εσωτερικός παραληρηματικός μονόλογος συνυπάρχουν, πολλαπλασιάζοντας τα κάτοπτρα της πρόσληψης για τους θεατές. Πολλοί αφηγητές, πολλοί τόποι και χρόνοι δράσης, πολλές ερμηνείες της πραγματικότητας, κατακερματισμός της πλοκής με αναδρομές στο παρελθόν και με προβολές στο μέλλον μέσα από τα όνειρα των προσώπων: ιδού οι δραματουργικές και σκηνικές προκλήσεις που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η δημιουργική ομάδα της *Λέσχης*.

Παράλληλα, σε επίπεδο ιδεολογικό, σημασία δόθηκε στο γεγονός ότι η τριλογία θίγει «οικεία», αλλά ανομολόγητα ακόμη στις αρχές της δεκαετίας του 1960, «κακά»: τον δογματισμό του κομματικού μηχανισμού της Αριστεράς, των «κομμένων κεφαλών», όπως χαρακτηριστικά τους ονομάζει ο συγγραφέας. Ρηξικέλευθη υφολογικά και τολμηρή ιδεολογικά η τριλογία προκάλεσε βίαιες αντιδράσεις στους κόλπους της Αριστεράς, που έφτασαν ως τη διαγραφή του Τσίρκα από την τοπική οργάνωση του ΚΚΕ Αλεξανδρείας, μετά την κυκλοφορία της *Λέσχης*. Το γεγονός αυτό αξιολογήθηκε ως πολύ σημαντικό, καθώς, όπως πολύ πειστικά έχει υποστηριχθεί από τον Μίλτο Πεχλιβάνο, η διαγραφή αυτή στάθηκε ο λόγος να συνταχθούν, ως ένα είδος απάντησης σε αυτό που ο Τσίρκας θεωρούσε άδικη κριτική των συνοδοιπόρων του, και τα υπόλοιπα βιβλία που συγκροτούν την Τριλογία, η οποία αλλιώς πιθανότατα δεν θα είχε δει το φως.

Την ίδια στιγμή, κατά τη μελέτη του υλικού διαπιστώθηκε πως οι *Ακυβέρνητες Πολιτείες* είναι ένα έργο που εξακολουθεί να αφορά ακόμα και σήμερα: μοιάζει να μιλά με ασυνήθιστη αμεσότητα στον σύγχρονο αναγνώστη, ο οποίος ζει και πάλι, μισό αιώνα και πλέον μετά την εποχή που διαδραματίζεται το μυθιστόρημα, μέσα σε μια νέα δίνη που ταράσσει τον κόσμο, τη δίνη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, χωρίς να μπορεί να σταθμίσει με καμία βεβαιότητα τα δεδομένα της ζωής του.

Το σκηνικό σύστημα που θεωρήθηκε το προσφορότερο για να υποδεχτεί και να υποστηρίξει τη δραματουργική σύλληψη πήρε το όνομα «το εργαστήρι του μυθιστοριογράφου». Πρόκειται για μια σκηνική πραγματικότητα, όπου η περιπέτεια της γραφής και της πρόσληψης του εμβληματικού αυτού έργου συμπλέκεται με την αφήγηση του ίδιου του έργου από μια αφηγηματική κοινότητα. Οι δέκα ηθοποιοί του θιάσου, διάσπαρτοι στην κυκλική σκηνή του Υπογείου και σε απόσταση αναπνοής από τους θεατές, είναι έτοιμοι να παρέμβουν ανά πάσα στιγμή είτε με λόγο, είτε με δράση. Από τη μια, επωμίζονται την αφήγηση της πλοκής του μυθιστορήματος, λειτουργώντας άλλοτε ως δρώντα πρόσωπα, και άλλοτε ως αφηγητές, ταυτόχρονα φορείς της δράσης και ακροατές-μάρτυρες των δρωμένων. Από την άλλη, αφηγούνται την περιπέτεια της

συγγραφής του μυθιστορήματος και την αγωνία του συγγραφέα για τη δημιουργία και την πρόσληψή του, ενσωματώνοντας σε επιλεγμένα σημεία ένθετα αποσπάσματα από την αλληλογραφία του Τσίρκα, από *Τα ημερολόγια της Τριλογίας*, αλλά και από πολύτιμες μαρτυρίες του ίδιου του συγγραφέα.

Κατά την ανάπτυξη αυτής της συνθήκης, αποφασίστηκε να τηρηθεί απόλυτα η δομή, και, άρα, να διατηρηθεί η αφηγηματική ροή του πρωτότυπου, όπου ο συγγραφέας φανερώνει ψηφίδα ψηφίδα τη μεγάλων διαστάσεων τοιχογραφία του. Η βαθμιαία αποκάλυψη της πραγματικότητας θεωρήθηκε πολύ σημαντική για αισθητικούς, θεατρικούς και ιδεολογικούς λόγους. Ωστόσο, εξαιτίας των περιορισμών σχετικά με τη συνολική διάρκεια μιας θεατρικής παράστασης εν γένει, αλλά και λόγω του περιορισμένου αριθμού των μελών του θιάσου παραλείφθηκαν εντελώς ορισμένες δευτερεύουσες πλοκές, με την ελπίδα πως δεν τραυματίζεται ανεπανόρθωτα η ροή της αφήγησης. Για τον ίδιο λόγο τα επί σκηνής δρώντα πρόσωπα περιορίστηκαν σε δώδεκα (πράγμα που δεν εξάλειψε την ανάγκη για διπλή διανομή σε δύο περιπτώσεις), παρόλο που, έστω και σε επίπεδο αφήγησης, διατηρήθηκε η αναφορά σε χαρακτήρες σημαντικούς για τη συνέχεια της πλοκής στους επόμενους τόμους (π.χ. Ρούμπυ Ρίτσαρντς). Με παρόμοιο τρόπο, δεν μεταβλήθηκε στο ελάχιστο η γραφή και ο λόγος του συγγραφέα, ενώ η προσθήκη των ένθετων αποσπασμάτων, αλλά και του ηχητικού ντοκουμέντου με τη φωνή του συγγραφέα στην έναρξη της παράστασης, ενίσχυσε την εντύπωση της αυθεντικότητας. Συμπληρωματικά λειτούργησαν τα ελάχιστα επιπλέον αποσπάσματα από άλλα κείμενα, τα οποία εμπλούτισαν το κείμενο της παράστασης (π.χ. ποίηση του Σεφέρη, ο οποίος είχε ζήσει στη Μέση Ανατολή την εποχή που διαδραματίζεται η *Λέσχη*). Κατά τη σκηνική επεξεργασία του δραματοποιημένου κειμένου, ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στην ανάδειξη της πολυφωνικότητας και μουσικότητας του πρωτοτύπου, οι οποίες στη θεατρική σκηνή απέκτησαν νέα δυναμική, για παράδειγμα, με το μοίρασμα των αφηγηματικών αποσπασμάτων σε περισσότερες από μία φωνές, πράγμα που πολλαπλασιάζει και ταυτόχρονα κατακερματίζει το υποκείμενο.

Η ταυτότητα της παράστασης

Δραματοουργία- Σκηνοθεσία: Έφη Θεοδώρου

Σκηνικά- Κοστούμια: Άση Δημητροπούλου

Μουσική: Νίκος Πλάτανος

Κίνηση: Ερμής Μαλκότσης

Φωτισμοί: Σάκης Μπιρμπίλης

Συνεργάτης δραματουργός: Παναγιώτα Κωνσταντινάκου

Βοηθός σκηνοθέτη: Παρασκευή Λυπημένου

Διανομή (με αλφαβητική σειρά)

Θανάσης Βλαβιανός, Θανάσης Δήμου, Ανθή Ευστρατιάδου, Γιώργος Κριθάρας, Κατερίνα Λυπηρίδου, Μανώλης Μαυροματάκης, Γιώτα Μηλίτση, Ηλέκτρα Νικολούζου, Δημήτρης Πασσάς, Μάνος Στεφανάκης

Παραστάσεις: 17 Μαρτίου-20 Μαΐου 2017, Θέατρο Τέχνης - Υπόγειο

Επανάληψη: 11 Οκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 2017, Θέατρο Τέχνης - Υπόγειο

Νέα διανομή (με αλφαβητική σειρά)

Θανάσης Βλαβιανός, Παντελής Δεντάκης, Θανάσης Δήμου, Γιώργος Κριθάρας, Κατερίνα Λυπηρίδου, Γιώτα Μηλίτση, Ηλέκτρα Νικολούζου, Δημήτρης Πασσάς, Ερατώ Πίσση, Μάνος Στεφανάκης